

УДК 351.173: 330.101

ББК 65.05

Борейко В.І.

ПРИЧИНИ СУЧАСНИХ НЕВДАЧ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПВНЗ “Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С.Дем’янчука”,
33027, м. Рівне, вул. акад. С.Дем’янчука, 4,
тел.: 0362634973, 0672500012,
e-mail: Vib28@mail.ru

Анотація. У статті оцінюються показники, які характеризують економічний розвиток України, і причини, які на нього впливали. Проведено аналіз дій українських державних інституцій з управління національною економікою напередодні, під час 000000000000000000000000 кризи 2008–2009 років та після її завершення. Обґрунтовано заходи, запровадження яких дозволить нашій країні подолати фазу стагнації та забезпечить її динамічний розвиток.

Ключові слова: національна економіка, криза, стагнація, інновації, кредитування.

Annotation. In the article indices characterizing the economic development of Ukraine, and the reasons that influenced him, are estimated. Analysis of the actions of the Ukrainian state institutions to manage the national economy before, during the crisis of 2008–2009 and after its completion is made. Measures that can help our country overcome the phase of stagnation, and provide its dynamic development, are substantiated.

Keywords: national economy, crisis, stagnation, innovation, lending.

Вступ. Протягом 2010–2013 років національна економіка не спромоглася відновити темпи економічного зростання, які спостерігалися до кризи 2008–2009 років, і, як наслідок, за показником виробництва валового внутрішнього продукту не вийшла на рівень 1990 року. При цьому вітчизняні урядовці пояснюють невдачі української економіки поширенням світової фінансової кризи, дороговизною імпортованих енергоносіїв, природно-кліматичними мовами та невдалими діями попередників, тоді як іноземні аналітики звертають увагу на низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів на міжнародних ринках, несприятливий інвестиційний клімат в Україні та сировинну орієнтацію її експорту.

Таким чином, у поясненнях причин сучасних невдач національної економіки українських урядовців і закордонних дослідників існують суттєві відмінності. Проте без об’єктивного з’ясування впливу всіх чинників на ефективність розвитку вітчизняних підприємств неможливо виробити попереджувальні та стабілізаційні заходи, які б дозволяли їм уникнути або принаймні мінімізувати наслідки економічної кризи.

Отже, актуальність нашої статті зумовлена необхідністю об’єктивного виявлення причин, які гальмують розвиток національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Глибина економічної рецесії України у 2008–2009 роках, примусила вітчизняних науковців критично оцінити діяльність українських державних інституцій. До таких публікацій слід віднести роботи О.І.Амоші, О.І.Барановського, В.М.Гейця, А.А.Гриценка, В.П.Кудряшова, Е.М.Лібанової, І.О.Луніної, В.Є.Новицького, А.В.Ставицького, В.А.Ткаченка, А.А.Чухна.

Так, В.М.Геєць, критично оцінивши діяльність українського уряду та Національного банку України напередодні й під час кризи, зазначає: “Криза, вдаривши по доходах населення, знецінивши активи, посиливши навантаження на бюджет, доходи якого скоротяться, зумовивши підвищення боргового навантаження на економіку, особливо болісно позначиться на інвестиційній активності й тим самим позбавить економіку

середньострокової перспективи, що є найбільш неприємним. У цьому зв'язку всі зміни в економічній політиці вже нині мають бути спрямовані на створення умов для швидкого початку відродження економіки, здійснення програми реструктуризації і одночасно визначення найбільш перспективних секторів для майбутнього розвитку" [1, с.21].

Цю ж думку розвиває А.А.Чухно: "Причина такого становища (невиконання вітчизняним фінансовим ринком функцій, які на нього покладаються. – *Авт.*) – недостатня регулююча роль держави, яка мала б не лише виробити загальні правила з урахуванням досвіду Європи, але проявити вимогливість до суб'єктів фондового ринку, створити єдиний державний реєстр корпоративних прав. За цих умов кожний суб'єкт ринку діяв би у межах правил і, дбаючи про власні інтереси, змушений був би турбуватися також про спільний інтерес" [2, с.18].

Ці та інші пропозиції відомих учених для виходу України з кризи, були обгрунтовані ще у 2009–2010 роках однак не отримали практичного втілення. Тому вітчизняна економіка донині знаходиться у фазі стагнації. Отже, виникає необхідність дослідження причин виникнення кризи та розроблення заходів з метою відновлення економічного зростання.

Постановка завдання. Метою цього дослідження визначено проведення аналізу дій вітчизняних інституцій з управління національною економікою, порівняння їх з рекомендаціями кейнсіанців, які вироблені після Великої світової депресії, і на цій основі розроблення заходів для забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку країни.

Відповідно до визначеної мети, у статті вирішуються такі завдання:

- оцінюються динаміка основних показників соціально-економічного розвитку України у 2007–2012 роках і причини, які на них впливали;
- порівнюються дії українських державних інституцій з управління економічним розвитком країни напередодні, під час та після завершення світової фінансової кризи з рекомендаціями кейнсіанців, які вироблені після Великої світової депресії 1929–1933 років;
- обгрунтовуються заходи, упровадження яких дозволить нашій країні забезпечити динамічний соціально-економічний розвиток.

Результати. У другій половині 2008 року на Україну поширилася світова фінансова криза, яка спричинила зниження темпів зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) з 107,9% у 2007 році до 102,3% – у 2008 році. При цьому, із серпня цього року відбувалося падіння виробництва промислової продукції. Так, у серпні 2008 року індекс обсягів промислової продукції до відповідного періоду попереднього року склав 97,0, у вересні – 94,8, у жовтні – 80,1, у листопаді – 69,0, у грудні – 72,0%. У наступному 2009 році кризові процеси значно поглибилися, що спричинило падіння ВВП порівняно з попереднім роком на 14,8%. Ще більшим було зниження обсягів виробленої промислової продукції – на 21,9%.

Пояснювалося це відтоком спекулятивного іноземного капіталу з українських банків і зниженням попиту на експортовану Україною продукцію. Так, експорт вітчизняними підприємствами металургійної продукції у 2009 році порівняно з попереднім роком знизився у 2,15 раза, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей – на 50%, мінеральних продуктів – на 45% (табл. 1).

Проте пояснювати падіння ВВП України тільки зменшенням експорту не можна. Так, у 2012 році вітчизняні підприємства експортували мінеральних продуктів на 8,6% більше, ніж у 2008 році, а продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей – на 0,3% більше. Тільки експорт недорогоцінних металів та виробів з них складав у 2012 році 68,5% від показника 2008 року.

Таблиця 1

Експорт Україною окремих видів продукції у 2007–2012 роках, млн дол. США

Продукція	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Недорогоцінні метали й вироби з них	20 777	27 594	12 816	17 319	22 101	18 890
Мінеральні продукти	4 275	7 046	3 900	6 731	10 260	7 650
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	4 060	5 045	2 515	3 479	5 390	5 059

Складено за даними [3].

Однак ВВП України в 2012 році в порівняльних цінах становив тільки 93,3% від аналогічного показника 2008 року, а обсяг промислової продукції, відповідно, 93,5%. Причому, якщо у 2010 році ВВП зріс на 104,1%, у 2011 році – на 105,2%, то у 2012 році – тільки на 0,2%. Водночас обсяг промислової продукції у 2012 році порівняно з попереднім роком знову знизився на 1,8% (табл. 2). А це свідчить про входження нашої країни в наступний етап фінансово-економічної кризи.

Таблиця 2

Індекси ВВП і промислової продукції України у 2007–2012 роках, %

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2
Промислова продукція	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2

Складено за даними [3].

Тому важливо визначити причини сьогоденних невдач й оцінити, наскільки Україна дотримується рекомендацій учених з управління національним господарством, які напрацьовані протягом ХХ століття.

Нині економічна наука напрацьовала декілька концепцій з управління національними економіками. Проте серед найбільш відомих слід виділити кейнсіанську й неокласичну монетарну модель. При цьому рекомендації кейнсіанців зводяться до необхідності стимулювання державою сукупного попиту, тоді як монетаристи пропонують регулювати всі економічні процеси через обсяг грошової маси.

Кожна із зазначених моделей має свої переваги й недоліки, тому більшість закордонних і вітчизняних економістів сходяться на думці, що для забезпечення динамічного поступального розвитку національної економіки потрібно оптимально поєднати переваги обох концепцій.

Як буде показано нижче, Україна з метою зменшення інфляції після рецесії 2008 – 2009 років удалася до рекомендованого монетаристами обмеження грошової маси, чим поглибила й без того наявний у країні дефіцит фінансових ресурсів і перевела національну економіку у фазу стагнації. Такі дії державних інституцій є неадекватними ситуації, що склалася, а тому нашій країні необхідно використовувати механізми, які для управління національними економіками запропонували кейнсіанці.

Після кризи 1929–1933 років Дж.М.Кейнс визначив заходи, яких повинні дотримуватися країни для зменшення наслідків економічної кризи. На думку вченого, попит відіграє вирішальну роль у збільшенні зайнятості населення і розвитку виробництва та забезпечує прирощення доходу: “Коли зайнятість зростає, то збільшується сукупний реальний дохід. Недостатність ефективного попиту заважатиме росту виробництва” і для стимулювання економічного розвитку країни потрібно знайти важелі, які підвищать ефективний попит на споживчі товари й попит на інвестиції, які є складовими загального суспільного попиту [4, с.72–73].

Отже, держава, регулюючи сукупний суспільний попит, може обмежувати неконтрольоване зростання національної економіки у фазі піднесення і зменшувати її падіння у фазі рецесії.

Дж.М.Кейнс запропонував свої механізми забезпечення зростання ефективного попиту як визначального фактора для підвищення рівня зайнятості та зростання національної економіки, які полягають у:

- державному регулюванні відсоткової ставки. Для стимулювання зацікавленості промисловців у нарощуванні виробництва пропонується знизити відсотки на кредити, що дозволить збільшити розрив між очікуваною прибутковістю капіталовкладень і вартістю кредитів або, іншими словами, прибутки, які залишаться на підприємстві;

- збільшенні державних витрат, інвестицій і закупівель товарів та зменшенні податкового навантаження на підприємства. Збільшення витратної частини бюджету повинно компенсуватися новими податковими надходженнями, які утворюються за рахунок зростання виробництва й розширення зайнятості;

- збільшенні за допомогою субсидій, дотацій, пільг, кредитів, доходів соціальних груп, які, будучи найбільшою групою споживачів товарів, мають найнижчі статки;

- збільшенні за допомогою фінансованих державою об'єктів громадських робіт, стимулювання створення додаткових робочих місць підприємцями, зайнятості населення та недопущення значного безробіття.

При цьому слід наголосити, що запропоновані механізми кейнсіанці рекомендують державам використовувати не тільки для збільшення сукупного попиту й, відповідно, стимулювання динамічного розвитку національних економік, а й для його зменшення з метою обмеження економічного зростання у фазі піднесення.

Ці механізми успішно використовували багато країн у тридцяті роки ХХ століття і використовують сьогодні. Хоча їх критикують представники інших економічних концепцій, кращих заходів для зменшення негативних наслідків рецесії ніхто не запропонував.

Однак аналіз дій вітчизняних інституцій, які несуть відповідальність за розвиток національної економіки, напередодні (2007 – перша половина 2008 рр.), під час (друга половина 2008–2009 роки) і після завершення кризи (2010–2013 роки), свідчить, що вони ігнорували рекомендації кейнсіанців, роблячи все всупереч їхнім пропозиціям.

Так, зарубіжними та вітчизняними вченими визнається, що причиною глибокої рецесії національної економіки у 2009 році є її “перегрів” у 2005–2007 – першій половині 2008 рр., коли обсяги емітованої грошової маси й виданих суб'єктам господарювання і громадянам України кредитів значно перевищували зростання продуктивності праці. Наприклад, В.М.Геєць зазначає, що в основі кризи 2008–2009 років лежать помилки в проведенні грошово-кредитної та валютно-курсової політики України, а саме:

- надмірна активність держави на ринку внутрішніх запозичень для фінансування дефіциту бюджету;

- високі темпи нарощування грошової маси;

- неадекватне збільшення кредитів, виданих суб'єктам господарювання та фізичним особам;

- збільшення соціальних витрат державного бюджету країни;

- неконтрольоване залучення іноземних фінансових ресурсів;

- зростаюча залежність національного господарства від імпорту;

- необґрунтована ревальвація НБУ національної грошової одиниці [1].

Проте, “заколисані” високими темпами економічного зростання у 2006–2007 роках, вітчизняні урядовці для зменшення глибини наступної рецесії не вдалися у 2007–2008 роках до зменшення грошової маси й обмеження сум кредитів, які були видані су-

б'єктам господарювання та громадянам України. Це збільшило у 2008 році в країні інфляцію до 25,2% – найвищого показника у ХХІ столітті (табл. 3).

Для її зменшення НБУ з подачі Кабінету Міністрів України почав активно обмежувати грошову масу в обігу та підвищувати облікову ставку вже під час кризи. Якщо в передкризовий період грошова маса щорічно зростала на 40–50%, то у 2008 р. – на 30%, а в 2009 р., з метою зменшення інфляції, грошова маса в Україні була зменшена НБУ на 5,5%. Водночас облікова ставка НБУ була збільшена з 8% у 2007 році до 12% у 2008 році.

Таблиця 3

Облікова ставка НБУ; індекси споживчих цін, грошової маси й обсягу наданих кредитів у 2005–2012 роках, % до попереднього року

Показники	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Індекс споживчих цін	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6
Зростання грошової маси	154,3	134,5	151,7	130,2	94,5	122,7	114,7	112,8
Облікова ставка НБУ	9,5	8,5	8,0	12,0	10,25	7,75	7,75	7,5
Індекс наданих кредитів	161,8	171,0	174,1	172,0	98,5	101,3	109,4	101,7

Складено за даними [3].

Як наслідок, відтік іноземних фінансових ресурсів до країн-резидентів посилюється зменшенням грошової маси в обігу й обсягу кредитів, наданих вітчизняними банками резидентам. У результаті, кредитна маса українських банків у 2009 році знизилася на 1,5%, а вітчизняні підприємства практично позбулися можливості отримати кредитні ресурси, ставка за якими зросла до 25–30%. Унаслідок цього національна економіка протягом 2010–2013 років знаходилася в стадії стагнації, що, на думку багатьох економістів, ще гірше, ніж рецесія.

Так, А.Чухно зазначає: “Криза – це одна із форм розвитку економіки, в ході якої усуваються застарілі техніка і технологія, організація виробництва і праці, відкривається простір для зростання і утвердження нового” [2, с.4]. Отже, вважає вчений, рецесія спонукає підприємства до пошуку шляхів для виходу з кризи, тоді як стагнація “консервує” проблеми.

Необхідно також відмітити, що протягом досліджуваного періоду більша частина видатків Державного бюджету України направлялася на забезпечення діяльності органів управління та соціальні цілі, тоді як на фінансування науково-технічних робіт у передкризовий період тратилося тільки 1,15–1,25% бюджету, а протягом 2009–2012 років цей показник знизився до 0,93–0,96% (табл. 4). Причому у ВВП видатки держави на інноваційні цілі в передкризовий період знаходилися на рівні 0,4%, а після її закінчення – 0,3%. Водночас не було достатніх коштів на фінансування наукових і науково-технічних робіт у підприємств (їх видатки на ці цілі склали менше 0,1% ВВП) та замовників (менше 0,7% ВВП).

Таблиця 4

Обсяги фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні за джерелами фінансування у 2005–2012 роках

Джерела	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
З держбюджету, млн грн	1 711	2 017	2 815	3 910	3 399	3 704	3 860	4 709
- % видатків держбюджету	1,21	1,15	1,24	1,25	1,11	0,98	0,93	0,96
- % до ВВП	0,39	0,37	0,39	0,41	0,37	0,34	0,29	0,33
Власні кошти підприємств	339	463	521	593	629	872	842	1 121
- % до ВВП	0,08	0,09	0,07	0,06	0,07	0,08	0,06	0,08
Кошти замовників, млн грн	2 938	2 564	2 704	3 327	3 614	4 277	4 764	4 503

Продовж. табл. 4

- % до ВВП	0,67	0,47	0,38	0,35	0,4	0,40	0,36	0,32
Інші джерела, млн грн	173	120	108	195	180	143	126	225
- % до ВВП	0,04	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02
Усього, млн грн	5 160	5 164	6 149	8 025	7 822	8 996	9 591	10 559
- % до ВВП	1,17	0,95	0,85	0,84	0,86	0,83	0,73	0,75

Складено за даними [3].

Сукупні видатки України на фінансування інноваційних розробок знизилися з 1,17% ВВП у 2005 році до 0,84% – у 2008 році, що спричинило низьку конкурентоспроможність більшості видів вітчизняної продукції на міжнародних ринках і, відповідно, поглибило кризу в нашій країні. Проте протягом 2009–2012 років загальні видатки в Україні на науку знизилися ще більше (до 0,73–0,75% ВВП), що, власне, і зумовило тривалий період стагнації.

Тому для відновлення економічного зростання Україні необхідно скористатися рекомендаціями Дж.М.Кейнса, й у першу чергу, відновити кредитування вітчизняних підприємств. Для цього облікову ставку НБУ потрібно знизити до 2–3%, а то й нульового рівня. Крім того, слід враховувати, що для країн з нестабільною економікою оптимальним рівнем річної інфляції є 5–6%. Так, наприклад, О.Петрик і С.Ніколайчук вважають оптимальним для України рівень річної інфляції до 4%, зазначаючи, що “загалом рівень, за якого економічні агенти починають не враховувати майбутню інфляцію, відповідає річній інфляції між 0 і 3%” [5, с.11, 20]. При такому показнику бізнес зможе спокійно здійснювати інвестиції в економічні проекти, не переживаючи за те, що прибуток від цих проектів буде знівельований інфляцією. Водночас А.Гальчинський вважає помірною інфляцію на рівні 5,8–6,3% [6, с.7].

Таким чином, відновлення Україною щорічно зростання грошової маси на 20–30% не спричинить перевищення оптимального рівня інфляції (6%) і разом із зниженням облікової ставки НБУ дозволить відновити кредитування вітчизняних підприємств.

Крім зазначеного, для відновлення економічного зростання необхідно скористатися й іншими механізмами, запропонованими кейнсіанцями, а саме: збільшити видатки держави на закупівлю промислової та аграрної продукції в державний резерв; за рахунок збільшення дефіциту державного бюджету розширити перелік робіт з будівництва, реконструкції та ремонту доріг, аеропортів та інших великих об’єктів; звільнити від оподаткування роботи, пов’язані з добудовою незавершених споруд.

Проте наведені заходи будуть мати тимчасовий характер, а стабільно забезпечити швидкі темпи економічного зростання можна тільки за рахунок упровадження інноваційних проектів і підвищення продуктивності праці. Тому на законодавчому рівні необхідно закріпити відсоток видаткової частини державного бюджету, який Україна повинна направляти на забезпечення діяльності освітніх і наукових установ, закупку “ноу-хау”, новітнього обладнання та фінансування впровадження нових технологій.

Висновки. В основі сучасних невдач національної економіки лежать неврахування Україною закономірностей циклічності розвитку економік і невикористання вітчизняними інституціями рекомендацій кейнсіанців, які б дозволили мінімізувати наслідки світової фінансової кризи, яка в нашій країні переросла в економічну. Гальмування в умовах відтоку іноземного фінансового капіталу до країн-резидентів, інфляції через підвищення облікової ставки НБУ і зменшення обсягу грошової маси спричинили неможливість отримання вітчизняними підприємствами кредитних ресурсів і, відповідно, стагнацію національної економіки у 2010–2013 роках.

Для забезпечення економічного розвитку Україні необхідно реалізувати заходи, запропоновані Дж.М.Кейнсом, і відновити кредитування вітчизняних підприємств, знизити податкове навантаження на суб’єктів господарювання, розширити обсяги держав-

них замовлень, забезпечити стабільні видатки державного бюджету на придбання “ноу-хау”, новітнього обладнання і фінансування інноваційних проєктів, метою яких є підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товарів на міжнародних ринках.

1. Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / В. Геєць // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 5–23.
2. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза : природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4–18.
3. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей / Дж. М. Кейнс. – К. : АУБ, 1999. – 189 с.
5. Петрик О. Визначення оптимального рівня інфляції для України / О. Петрик, С. Ніколайчук // Вісник НБУ. – 2007. – № 6. – С. 10–22.
6. Гальчинський А. Стабільність гривні та проблема її забезпечення / А. Гальчинський // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 4–11.

References

1. Heyets, V. “Macroeconomic assessment of monetary and exchange rate policy in Ukraine before and during the financial crisis”. *Economy of Ukraine* 2 (2009): 5–23. Print.
2. Chukhno, A. “The current financial and economic crisis : nature, ways and methods of overcoming” *Economy of Ukraine* 1 (2010): 4–18. Print.
3. Web.< <http://www.ukrstat.gov.ua>>.
4. Keynes, J.M. *Treatise on Monetary Reform. The general theory of employment, interest and money*. Kiev: AUB, 1999. Print.
5. Petryk, A., Nikolaychuk, S. “Determining the optimal inflation rate in Ukraine”. *Bulletin of the National Bank* 6 (2007): 10–22. Print.
6. Halchynskiy, A. “The stability of the hryvnia, and the problem of software” *Economy of Ukraine* 2 (2004): 4–11. Print.

Рецензенти:

Мальчик М.В. – доктор економічних наук, завідувач кафедри маркетингу Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне;

Коваль Л.А. – кандидат економічних наук, завідувач кафедри економіки та фінансів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне.

УДК 332.1:330.3

ББК 65.013

Ткач О.В.

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і маркетингу,
76052, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 82,
тел.: 0342596144

Анотація. У статті розглянуто сучасну організацію економіки регіону з урахуванням особливостей просторового розвитку, який спрямований на посилення конкурентних позицій з використанням внутрішніх ресурсів та екзогенних потенційних можливостей.

Показано регіональну просторово-економічну систему, яка може бути не тільки регіоном, а й міжрегіональним, транскордонним, макрорегіональним утворенням та яка характеризується такими рисами: цілісністю, циклічним динамічним розвитком за умови стійкості щодо екзоген-